

# Eré-Onítàn Iṣẹ̀lú Onírèké Ògè gégé bíi ọ̀nà Iṣàfihàn Àléébù, Àtókùn Ipènijà àti Ọ̀nà Àbáyọ̀ fún Iṣẹ̀jọba Nàìjíríà

Ayọ̀lá Oládùnké Àràńsí and Hakeem Oláwálé  
Kwara State University, Nigeria  
ayoaransi@gmail.com  
hakeemolawale4@gmail.com

## Asamò

Bí ètò-òṣẹ̀lú àwùjọ̀ tàbí orílẹ̀-èdè kan bá fẹ́ fẹ́sẹ́ rinlẹ̀ pẹ̀lú itẹ̀sìwájú tó jìire, ó tọ́, ó sì ẹ̀ pàtàkì kí àwọn ènìyàn fúnra wọn fínú-fíndò gbìyànjú láti fi ìmò ṣòkan pẹ̀lú igbọ̀ra-ẹ̀ni-yé nípa ẹ̀sẹ̀ àtúntò láti lè rí ojútúú sí àwọn nńkan tó bàjẹ́ nítorí pé kò sí ohun tó bàjẹ́ kojá àtúnṣe. Nípa ẹ̀sẹ̀ ẹ̀yí, idàgbàsókè orílẹ̀-èdè tó gbọ̀n-n-gbọ̀n lè wáyé, àwọn orílẹ̀-èdè náà yóò sì lè fakọ́yọ̀ bí ètò Iṣẹ̀lú orílẹ̀-èdè mífràn ní àgbáyé. Onírúurú àlṣedéédé bí iwà kòtọ́, ilù bàmúbámú la yó láàrin àwọn atálú-ṣòwò, ijà ẹ̀lẹ̀yámẹ̀yà òun ẹ̀sin lówùjọ̀, àlísì òmìnira láti yan sí ibi tó wuni, síṣe àfowọ́rǎ ohun tó yẹ́ kí m̀tù-m̀wà gbádùn ẹ̀yí tó mú omọ ẹ̀lẹ̀ran máa ti eegun jẹ́, títa ogún àjoni àti gbígbé ẹ̀ni tí kò lè to ọ̀dèdè lásán sípò adarí láti máa ẹ̀ ètò àkóso lè àwọn ènìyàn lóri ló fa ríràkòrò orílẹ̀-èdè Nàìjíríà lẹ̀yin òmìnira kó di ojúlówó inira. Bí ó tilẹ̀ jẹ́ pé ètò àtúnṣe n wáyé níwọ̀nba, síbẹ́ a kò ẓàírí àwọn ènìyàn tó kọ̀tí ọ̀gbọ̀n-in sí idẹ̀rùn àti Iṣàkóso orílẹ̀-èdè Nàìjíríà. Iwé eré-onítàn Iṣẹ̀lú Onírèké Ògè ẹ̀ afihàn àwòjìjì ètò-òṣẹ̀lú orílẹ̀-èdè Nàìjíríà bọ́ ẹ̀ hánde káàkiri àwùjọ̀ kọ̀ọ̀kan, oríṣìíríṣìí àléébù tó máa n wáyé nínú ètò ọ̀ṣẹ̀lú, àwọn Ipènijà tó n wáyé lólókan-ò-jòkan pẹ̀lú ọ̀nà àbáyọ̀ tí àwọn ènìyàn fi lè jàjàbọ́ kùrò lóko imúnisì. Síwájú sí i, eré-onítàn yí jẹ́ kí a mọ́ pé kíkáwọ̀ gbera kò lè mú ẹ̀sọ̀ rere jáde nítorí pé àwọn olóṣẹ̀lú ti sọ ara wọn di omólángidi àwòrán àwòjátọ́, tí àlábọ̀run wọn ti dẹ̀wù fún orílẹ̀-èdè tí a kò sì fura. Ọ̀nà àbáyọ̀ tó tún fara hàn nínú iwé Iṣẹ̀lú Onírèké Ògè ní kí àwọn ènìyàn àwùjọ̀ jí gírì pẹ̀lú ifowosowópò láti gba ara wọn sílẹ̀ lóko ẹ̀ru, kí wọn sì

lè rìn jìnnà sí oko iparun tí àwọn òjèlú n tukò orilẹ̀-èdè yìí lọ kí àyípadà rere le wà àti kí igbẹ̀-ayé iròrùn lè bá tonilé-tàlẹ̀jò. Nínú àyèwò isẹ̀ yí, síṣe àmúlò tífòrì ajẹmòsèlú jẹ̀ kàn-án-n-pá fún átupalẹ̀ iwe eré onítàn yìí láti lé jẹ̀ kí a rí òkodoro oriṣíríṣíí ònà tí ijìjàngbara máa n gbà wáyé àti igbésẹ̀ àwọn mẹ̀kúnnú láti gba ará wọn kúrò lówó àwọn olùjẹ̀gàba olóṣèlú.

### Ìfáàrà

Ìgbàgbò ni wí pé lítírésò wà fún irònú nípa itèsíwájú àwùjò., bakan náà ló wà fún isípáyá láti mu èrò dídara ojò òlẹ̀ àwùjò wá sí imúṣẹ̀.

Perhaps the belief that literature not only encourages people to think of ways of improving their contemporary society, but also inspires them to dream of the future of that society. (Ìṣòlá 1991: 29)

Àwọn oníṣẹ̀-ònà aláwòmò lítírésò yálá ewi, itàn, àròsò tàbí eré-oníṣẹ̀/eré onítàn, máa n gbìyànjú láti fi dínjí wọn wo isẹ̀lẹ̀ olòkan-ò-jòkan nínú àwùjò kí wọn sì ẹ̀ gbékalẹ̀ rẹ̀ láti jẹ̀ kí àwọn èniyàn mọ̀ ohun tó n lọ, kí iyè wọn lè sọ sí ònà tí wọn lè gbé òrò ayé wọn kà. Idí niyí tí a fi gbòdò rí ònkòwé gégé bí aláṣotélẹ̀ àti awòràwò nípa títòka sí àwọn àléébù àwùjò àti ònà tí okùn àjàgà yóò gbà bọ̀ lórùn àwọn èniyàn.

Nínú ètò isẹ̀lú orilẹ̀-èdè Nàìjíríà, wàhálá òun ipayínkeke ló máa n sáábà wáyé kí wọn tó lè gba ipò lówó àwọn tó wà lóri àlééfá. Láti gbá ijoba kò rorùn rará, àwọn tó wà níbẹ̀ máa n fi ááké kórí kí wọn sì takú láini èrò láti kúrò. Ìgbìyànjú wọn ni láti ẹ̀ mágómágo nígbà tí lbò dídì bá n wáyé. Ọ̀pò igbà ni ayò àwọn olórí wònyí máa n jẹ̀ nítorí àìsì ifẹ̀nuko àti ifowósowòpò àwọn èniyàn ilú èyí tó sì n kó ọ̀pòlọ̀pò iyà jẹ̀ àwọn èniyàn. Aáwò oriṣíríṣíí bí í síṣá ara ẹ̀ni bí ẹ̀ni sá ẹ̀ran, àìsì ifòkànbalẹ̀ àti bẹ̀ẹ̀ bẹ̀ẹ̀ lọ ló n tí ipasẹ̀ èyí wáyé nínú èyí tó n fa ọ̀wọ̀ aago idàgbàsókè àwùjò sẹ̀yin.

Isẹ̀ pàtàkì tí lítírésò n jẹ̀ lówùjò ni láti tòka sí àwọn àléébù wònyí láti inú itàn tí wọn gbà sílẹ̀ kí wọn sì ẹ̀ gbònyèyèbẹ̀ ní ònà tí yóò gbà so èsò rere nínú àwùjò. Idí pàtàkì niyí tí ó fi jẹ̀ wí pé ònkàwé kò gbòdò ka iwé ní àkàg-bòntínú bí kò ẹ̀ pé wọn gbòdò gbé igbésẹ̀ tó yẹ̀ èyí tí Karl marx àti Friedrica pè ni 'relation of production' ònà igbàsèdá. Síṣe àmúlò ohun tí ònkàwé bá kà nínú isẹ̀ ònà lítírésò eré-oníṣẹ̀/eré-onítàn, ewi àti itàn àròsò máa n mú kí ọ̀kàn wọn jí gírì sí igbésẹ̀ tó yẹ̀ lásikò, èyí tó lè fa àyípadà rere kí irètí tó dára sì wà fún ojò òlẹ̀ àwọn èniyàn gégé bí Bámidélé (2000: 16) tí sọ̀ pé "poem, play or novel should be used as a weapon for change". Ewi/eré-onítàn tàbí itàn àròsò gbòdò jẹ̀ ohun-èlò fún àyípadà.

Àkíyèsì onímọ̀ yí fihàn pé síṣe àmúlò ohun tí a bá kà nínú iwé lítírésò yòowù-ó-jẹ̀, lè mú kí isẹ̀lẹ̀ búburú tí ó ti ta balé ta bóko, tó sì tún mú àìṣedéédé bá àwùjò di àfíṣeyìn téégún n fíṣò kí igbẹ̀-ayé ọ̀tún sì tibẹ̀ hù jáde. Bí a bá

ṣe àfiwé ètò iṣẹ̀lú Onírèké Ògè kò sí iyè méjì láti sọ pé àwọn wàhálá tó n ba orílẹ̀-èdè Nàìjíríà bí iṣẹ̀lú oníjagídíjāgan, ètò ààbò to mēḡe, ífẹ́ tara ẹnì nìkan, babaàsàlẹ̀ nínú oṣẹ̀lú, ayé ijẹgàba, èrú lbò síṣe, ègúnjẹ gbígba tí àwọn agbófinrò tí a rò pé a fẹ̀yintí ká le mú didùn oṣàn tó jẹ́ pé kikan nirú wọn fún ará ilú mu, àwọn agbanipa àti bẹ̀ẹ́ bẹ̀ẹ́ lọ̀ ni ònkòwé ṣe àfihàn. Bákan náà ni ònkòwé wá ọ̀nà láti kojú ipenijà yí, kí ọ̀nà àbáyọ̀ lè wáyé. Èyí fihàn pé nígbà tí ònkòwé tí ó bá pegedé fi gbòṣòṣò jẹkà bá n ṣe àgbékalẹ̀ èrò rẹ̀, irúfẹ́ ònkòwé bẹ̀ẹ́ niláti wá ọ̀nà àbáyọ̀ kí isòro tó wà nilẹ̀ lè yanjú.

### Tíṣọ̀rì Àmúlò

Tíṣọ̀rì tí a ṣe àmúlò fún itupalẹ̀ àyèwò iwé eré-onítàn iṣẹ̀lú Onírèké Ògè ni tíṣọ̀rì Karl Marx. Kókó mēta pàtáki tí èrò Marx nipa tíṣọ̀rì yí dá lé ni (1) ipò tí àwùjọ̀ kòḡkan wà, (2) ọ̀nà tí àwùjọ̀ n gbà gbin èrò sí ọkàn àwọn èniyàn tí wọn dàgbà sínú rẹ̀, pẹ̀lú (3) ipa tí àwùjọ̀ n kó lóri idàgbàsókè wọn. Àwọn oṃolẹ̀yìn Karl Marx tí a n pè ní Marxist àwọn bí i Fredrick Engels, Goldman àti Tio-teli tan imòlẹ̀ sí ọ̀nà írẹjẹ̀ àti ijẹgàba tí àwọn ọ̀wọ̀ egbé kan n ló lóri egbé kejì láti jẹ́ gàba lóri wọn.

Àwọn Marxist kò rí ònkòwé bí ẹnì tí ó jẹ́ pé gbogbo èrò ọkàn rẹ̀ ló n kọ̀ fún àwùjọ̀ bí kò ṣe pé àwùjọ̀ ló fún un ni irúfẹ́ ìrírí tó n ṣe àgbékalẹ̀ nínú ikòwé rẹ̀. Bí a bá wo eré-onítàn iṣẹ̀lú Onírèké Ògè tí Léré Adéyemí kọ̀ èyí tó jẹ́ mọ̀ ètò iṣẹ̀lú pónnibélé, kò yé kí èyí jẹ́ kàyééfi rará. Àwọn agbàterù tíṣọ̀rì yí maa n wo ipò tí ònkòwé wà, àwọn tó n gbenu rẹ̀ sọ̀rò, ètò iṣẹ̀lú, ètò ọ̀rọ̀-ajé, ẹ̀sìn àti ààbò tó wà ni irúfẹ́ àwùjọ̀ ònkòwé bẹ̀ẹ́. Igbàgbọ̀ Marx àti àwọn eḡebé rẹ̀ ni pé lítírẹ̀ṣọ̀ gbòṣòṣò ṣe àmúlò àtakò arénijẹ̀, kò gbòṣòṣò fara mọ̀ èròngbà àwọn aládaánlá tí a mọ̀ sí olówólólòwò, kí àwọn kan maa siṣẹ́ àṣekára láisi igbádun. Wọn tún gbà pé iṣẹ́ ọ̀nà lítírẹ̀ṣọ̀ gbòṣòṣò tú àsírí ijọba arénijẹ̀. Ilàkàkà tíṣọ̀rì yí ni láti mú àwọn ònkòwé nipa láti rí iṣẹ́ ọ̀nà lítírẹ̀ṣọ̀ wọn bí ohun-èlò láti tú àsírí àwọn ọ̀báyéjẹ́ lówùjọ̀ àti láti fi ṣe àfihàn ọ̀nà àbáyọ̀ fún itẹ̀siwájú àwùjọ̀ nínú èyí tí terú-tomọ̀ yóò gba ni òmìnira ara wọn.

Wiwo sàkun tíṣọ̀rì yí pẹ̀lú iwé eré-onítàn tí a ṣe àyèwò rẹ̀ yí, ó hàn gbangba pé rẹ́gí ni iwé náà gbé àwòrán tíṣọ̀rì náà m̀. Tíṣọ̀rì yí jẹ́ okúnfà ìrànlowò láti ṣe iwádlí nipa àwọn iṣẹ̀lẹ̀ tí ònkòwé gbe èrò inú iwé rẹ̀ lé lóri pẹ̀lú àwọn àbà rẹ̀ tí ó jẹ́ ọ̀nà àbáyọ̀ fún àwọn m̀kúnnù tí alágbára jẹ́ gàba lé lóri.

### Iṣonísókí nipa Eré-Onítàn iṣẹ̀lú Onírèké Ògè

Léré Adéyemí ni ònkòwé eré-onítàn yí. Iwé yí ṣe àgbékalẹ̀ ilú Bórípé tí Igúnṣẹ̀yẹ́ tí jẹ́ Ààrẹ̀, Ọ̀kẹ̀kẹ́ tó jẹ́ igbàkejì Ààrẹ̀ pẹ̀lú àwọn oṃo egbé tí wọn jo n ṣẹ̀lú. Iṣẹ́ ijọba ni Igúnṣẹ̀yẹ́ n ṣe láàárọ̀ ojó wá, bó ṣe n siṣẹ́ tó, tórò kò lè kòbò bá lówò rẹ̀ èyí tó sọ̀ ọ̀ di onísòwò ọ̀tí ọ̀sán gangan. Nídlí okòwò yí ló ti yí bírí

tó sí di olòṣèlú òjìlì tó sí n fi ipò yí rẹ ará ilú jẹ. Egbé òṣèlú méjì ló wà ní ilú Bórípé. Egbé iṣèlú Kòyókòyó, egbé iṣèlú Ìṣòkan, lẹyìn èyìn ni a tún rí egbé Èyin ni n di Àkùkò tí àwọn ọmọ ilé-ìwé Yunifásitì ilú Bórípé dá sílẹ̀. Egbé iṣèlú Kòyókòyó tí ó jẹ ọjèlú, ọ̀tálú àti arénijẹ ni a lè fi wé irèké tó jẹ kíkídá igi àti omi lásán tí kò sí ládùn tó sí kan bóbo, wọn n jẹ, wọn n yó láifì ifẹ ará ilú sòkàn. Wọn kò ni ètò rere kan pátó láti fi ẹ ará ilú lóore. Wọn lo ọdún méréin lórí àlèéfà láisi itẹ̀síláwájú, wọn sí tún n gbìyànjú láti padà sórí àga iṣèlú gégé bí Ààrẹ ní Igbà èkejì.

Dádì ni ó jẹ olórí egbé àwọn Ìṣòkan tí wọn n gbìyànjú láti lé àwọn tó wà lórí àlèéfà wọle. Olórí egbé yí n ẹ ojúṣe tó tó fún àwọn èniyàn ilú Bórípé nípa fífún wọn ní gbogbo ohun tó n jẹ wọn níyà pèlú owó ara rẹ. Ó sí n gbìyànjú láti bá wọn jíròrò ní pèlẹ kùtù nípa igbé-ayé tó dára tí wọn lè gbé pèlú ifimòsòkan wọn láti gba ara wọn sílẹ̀ lówó ijọba kòyókòyó. Yorúbá bọ wọn ní tí "ebi bá kùrò nínú iṣẹ, iṣẹ̀ búṣe". Ohun iwúrí tí wọn rí láti ọ̀dọ̀ ẹni tí kò sí lórí àlèéfà tó sí tún n gbìyànjú láti tẹ wọn lórùn ní gbogbo ọ̀nà ló fá ilépa àwọn ará ilú láti gbé igbésẹ̀ fúnra wọn. Gbogbo ilákàkà àwọn èniyàn yí ló n bí ijọba kòyókòyó nínú. Wọn wá joyè kò ẹ kò sí fẹ́ kí ẹ̀lòmífràn ó ẹ. Gbogbo ilé rí wọn kí wọn tó dé ipò ni kò wá sí Imúṣe, wọn sí joyè a tí tòjé bolóòṣà lówó, ó ku baba ẹni tí yóò bọ ọ. Wọn kò lépa àṣeyọ́rì fún ará ilú sùgbón ẹ̀rẹ̀ké ọmọ ẹranko tiwọn n yó. Àwọn tó fíbò gbé wọn wọlé tilka àbámọ̀ bọnu, nígbà tí ọ̀rọ̀ yíwọ̀ tán, wọn wá n wá ọ̀nà àbáyọ.

Igbìyànjú wọn wá sí Imúṣe nípa igbésẹ̀ àwọn ọmọ egbé èyin ló n dàkùkọ, wọn ẹ àtileyìn àwọn egbé Ìṣòkan pèlú àwọn èniyàn ilú láti gba ijọba lówó àwọn atálú-ṣòwò pèlú ibò dídì. Wọn jáwé olubórí, àwọn egbé Ìṣòkan dórí àlèéfà, wọn bẹ̀rẹ̀ sí ẹ atúnṣe àti atúntò ohun tó ti bàjẹ̀ àmọ̀ àwọn egbé Kòyókòyó sọ ọ di kàkà kéku má jẹ̀ ẹ̀ṣe, á fi ṣawàdànu fún ẹni tí ifẹ ará ilú wà lóokan ayà rẹ. Ọ̀rọ̀ wá dọ̀rọ̀ adètẹ̀ tó lóun ọ̀ lè fún wàrà àmọ̀ oun lè fi sòfò tigbá tigbá. Síbẹ̀síbẹ̀ pèlú igbìyànjú ará ilú àti àwọn olórí tuntun tó n ẹ̀kòso ilú, wọn borí àwọn ọ̀lòtẹ̀. Ilú Bórípé bẹ̀rẹ̀ sí tẹ̀ síwájú lẹyìn tí fitinàtì dohun àfíṣẹ̀yìn téégún n fi aṣọ̀ nínú àwùjọ̀ wọn.

### **Èdè Yorúbá, Ò̀nkòwé àti idàgbàsókè Àwùjọ̀**

Ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ àwọn ọ̀mọ̀wé ni wọn máa n sọ wí pé kò rọ̀rùn láti fi èdè Yorúbá kọ ọmọ̀ ni ilé-ìwé sùgbón ohun tí a fẹ́ kí ó yé wa ni wí pé kí irúfẹ̀ èdè yò̀wù-ó-jẹ̀ tó lè dàgbà, kó tó dúró sinsin àti kí a tó lè rí ẹ̀kọ̀ kọ̀ nínú ohun tó bá n sejẹ̀ láwùjọ̀, ó jẹ̀ dandan kí ifowọ̀ṣowọ̀pọ̀ wà nípa síṣe àmúlò èdè àwùjọ̀ bẹ̀. Gégé bí àlàyé Iṣòlá (2010: 119)

Language is a tool for creating and recording knowledge in memorable fashions to lay the ground work for acceptable standards in

all aspects of life to ensure sustainable development and authentic continuity.

(Èdè jẹ́ ohun èlò fún iṣẹ̀dá, irántí àti àkà ọ̀gbọ̀n oríṣííríṣíí iṣẹ́-ọ̀nà àti àgbékalẹ́ iṣẹ́ ipilẹ́ èyí tó lè mú ojúlówó itẹ̀wọ̀gbà wáyé nínú onírúurú igbẹ́ ayé èdà láti rí i dájú pé idàgbàsókè, idúró ṣinṣin àti ojúlówó itẹ̀síwájú farahàn. Iyẹn ni pé èdè la fi ní ẹ́ àgbékalẹ́ iṣẹ́-ọ̀nà nípasẹ́ iriri àti imọ̀ èdà èyí tó lè mú kí idàgbàsókè tó péye wáyé.)

Olórùn dá ọ̀mọ̀niyàn pẹ̀lú èdè, ẹ̀ni tó bá gbọ̀ èdè abínibí rẹ̀ dunjú, kò lè kùnà láti ẹ́ àgbékalẹ́ èrò rẹ̀ nípa iṣẹ̀lẹ́ àwùjọ̀ rẹ̀. Irúfẹ́ ànfààní yíí yóò ràn án lówọ̀ láti ẹ́ ohunkóhun bó ẹ́ tọ̀ àti bó ẹ́ yé. Bí a bá wo àwọn orílẹ̀-èdè míràn ní àgbáyé, bíí Lárúbáwá, Jàpání, Jámani, Kòràá, Índià, China, Indónésia àti Táílàndì, àkíyèsí fihàn pé àṣà iwé kíkọ̀ àti ẹ̀kọ̀ kíkọ̀ dúró lóri èdè ibílẹ́ kóowá wọn. Nípasẹ́ iṣàmúlò èdè wọn yíí, orílẹ̀-èdè wọn ní tẹ̀ síwájú nínú idàgbàsókè yálá nípa ètò ọ̀rọ̀-ajé, ètò iṣẹ̀lú pẹ̀lú gbogbo ohun amáyé dẹ̀rùn fún àwọn èniyàn wọn.

Láti mú kí àyípadà àti idàgbàsókè àwùjọ̀ kan wáyé. Àwọn adarí orílẹ̀-èdè náà gbọ̀dọ̀ gbiyànjú láti rí gbogbo àwọn èniyàn bákan náà, láíṣe ẹ̀lẹ́yámẹ̀yà àti láti má yan àwọn kan nípasẹ̀, kó wá rí àwọn kan bí ààyò rẹ̀ nítorí gbogbo èniyàn ló yé kí ó jẹ́ tirẹ̀. Èyí farahàn nínú ọ̀rọ̀ Ààrẹ̀ orílẹ̀-èdè Nàìjíríà tun-tun Mohammad Buhari níbi ayeyẹ́ ọ̀jọ̀ igbòmìnira nígbà tó sọ pé “I belong to everybody, and belong to nobody”. Mo wà fún gbogbo èniyàn, ní kò sí fún ẹ̀nikan soṣo. Bákan náà ló tún sọ síwájú nínú iwé Iròyìn *The Nation* (October 3, 2015) pé:

You and I and all of us must have our part to play if we want to bring change, we must change our lawless habits, our attitude to public office and public trust. We must change our unruly behaviour in schools, hospitals, market places, motor parks, on the road, in homes and offices. (o.i 3)

(Èmi àti iwọ̀ pẹ̀lú gbogbo wa la ní ojúṣe tí ó yé ká ẹ́ tí a bá fẹ́ kí àyípadà wáyé. Àyípadà gbọ̀dọ̀ wà nípa iwà àìbọ̀wọ̀ fún ọ̀fin, iṣesí wa níbi ipò tí a dímú lówùjọ̀ àti ètò gbogbo àwùjọ̀ tí ó wà níkápa wa. Àyípadà gbọ̀dọ̀ wà fún iwà àìbọ̀wọ̀fún àti jàgídíjagan ní àwọn ilé-ìwé, ilé iwòsàn, àwọn ibi itàjà, ibùdó ọ̀kọ̀ èrò, ojú pópó, nínú ilé àti ní ibi isé.)

Àyọ̀lò yíí ní kilò pé kí àwọn èniyàn so ewé agbẹ́jẹ́ mọ̀wọ̀ kí àyípadà ó lè wá. Bí àwọn èniyàn bá tẹ̀lẹ́ àwọn ọ̀rọ̀ wọ̀nyí, ó dájú ṣáká pé àyípadà yóò wáyé nítorí pé kò sí iṣọ̀ba kan, níbi kankan bí kò ẹ́ àwọn èniyàn fúnra wọn.

Şíşe àmúlò èdè Yorùbá láti fi şe àgbéjádè òkan-ò-jòkan işèlè àwùjò èyi tí àwọn ònkòwé lédè Yorùbá şe jé ọ̀nà imólè itónisọ̀nà fún àwọn èniyàn wọn. Ó sì tún jé igbésè láti şe àtúnşe sí àwọn ohun tó ti bàjé paápáá nínú ètò işè-jòba àwùjò. Nítorí nàá, a kò gbòdò rí iwé lítírészò èdè Yorùbá kankan gégé bí àkàgbádùn tàbí fàájì lásán bí àwòjji tàbí atọ̀nà tí ó lè ti èniyàn tàbí àwùjò dé orísun ayò. A gbòdò rí àwọn ònkòwé lítírészò Yorùbá gégé bí okúnfà ilọ̀síwájú, olùpeni-nijà àti olùgbúnni-ní-készé sí ọ̀nà àbáyọ̀ láti ja àjàbò kúrò nínú làáláá àwùjò àti orílè-èdè lápapò.

İşè ònkòwé ni láti şe àwári işèlè inú àwùjò yálà ọ̀rò ẹ̀sin, ètò ààbò, ọ̀rò-ajé, işèlú àti bẹ̀ẹ̀ bẹ̀ẹ̀ lọ̀ pèlú èdè wọn kí ọ̀ye lè yé àwọn ọ̀gbèrì, kí àwọn ọ̀gbèrì nàá sí şe àmúlò iwé tí wọn kà nípa gbígbé igbésè tó yé. Nínú iwé işèlú *Onírèké Ọ̀gè*, ònkòwé şe àfihàn ètò işèlú àfagídí şe-jòba, àwọn tí kò lóye tàbí kún ojú ọ̀şùwọn rará nípa işèjòba şùgbón nítorí ifé sí àpò ara wọn nikan, wọn lèdí àpò pọ̀ mó jẹgúdújerá bí i tiwọn láti tu ọ̀kọ̀ ilú tí wọn kò sì lè wa ọ̀kọ̀ nàá dé èbúté ọ̀go.

Bí a bá sọ̀ wí pé ònkòwé onísé ọ̀nà jé alóre, a kò jayò pa nítorí iwé işèlú *Onírèké Ọ̀gè* jé kí a mọ̀ làáláá àti ipayinkeke àwọn ará ilú Bóripé èyi tí işèjòba Kòyókòyó darí fún ọ̀dún mérin lálşe àşeyorí kankan tí wọn sì tún n gbé igbésè láti padà sórí àlééfà. Ònkòwé yíi nínú işè àtinúdà rẹ̀ sí àwùjò rẹ̀ níyè nípa ohun tó n lọ̀ lówólówó ní àyíkà wọn, igbésè tí wọn lè gbé láti wá ojútùú sí ọ̀rò àwọn adarí nípa fifi idà tó wà lówó wọn yọ̀ wọn kúrò lóye bí ẹ̀ni yọ̀ jìgá. Ilépa àwọn èniyàn láti jíròrò lórí ayé ọ̀tun, fifi ibò wọn gbé ẹ̀ni tó kún ojú ọ̀şùwọn wólé, tífọ̀ka sí àléébù àti àfowófá àwọn ará ilú àti ọ̀nà tí wọn lè gbà nítorí ẹ̀ni tó gbáro wá nàá ni yóò gbé arọ̀ lọ̀.

### Àléébù Ètò-İşèlú Orílè-Èdè Nàijíríà

Léyìn igbà tí orílè-èdè Nàijíríà ti gba òminira, tí wọn sì n şètò ilú láàrin ara wọn ní ti onípòjipò, onírúurú nnkan ni kò lọ̀ bí a ti lérò pé yóò ló. Ọ̀pòlọ̀pò àléébù tí ó kọ̀ síso ni ó n sùyo, èyi tó mú kí iná idàgbàsókè orílè-èdè yíi máa jó àjórèyìn. Àwọn ẹ̀lẹ̀gbé-jẹ̀gbé n dá ẹ̀gbé işèlú silẹ̀ şùgbón ẹ̀gbé tó bá lówó jù ni yóò gbégbá orókè láàrin akẹ̀gbé wọn. Irufé àwọn ẹ̀gbé yíi ni Marx pé ni ẹ̀gbé kẹ̀lẹ̀gbé megbé (class division society). Àwọn tó jé olórí pípé wà şùgbón wọn kò şàmúlò wọn. Àwọn elétò idibò àti àwọn agbófinró tí a rò pé wọn kún ojú ọ̀şùwọn láti rí i pé ètò idibò lọ̀ ní pèlẹ̀kùtù di ẹ̀ni tó n bojọ̀ ọ̀la jé fún àwọn ipèèrè tó n bọ̀ léyìn.

İrètí àwọn èniyàn ni pé ètò işèjòba tó dára, ètò ààbò to péye, ètò ọ̀rò-ajé tó rojú yóò wáyé pèlú ifòkànbalé láisi ijà ẹ̀lẹ̀yàmèyà. Wọn sì tún ní igbàgbó pé ó yé ó sì tó kí ó jé pé gbogbo ohun àmúşògo orílè-èdè Nàijíríà yóò ti gbòòrò dé ibi pé àwọn orílè-èdè miiàran á máa fi ọ̀lá orílè-èdè yíi mí nítorí gbogbo ohun àmúsagbára tó n bẹ̀ káàkiri àwùjò wọn. Sí iyàlẹ̀nu ọ̀mọ̀ orílè-èdè yíi, ọ̀wọ̀ àwọn kan ni wọn rí ètò işèlú gégé bí ọ̀nà okòwò şíşe láti kó ohun iní jọ̀. Èyi ló

fa àkíyèsí Àrẹ̀mú, tí ó fi n bá ara rẹ̀ sọ̀rọ̀ pé: ... “Ijànba Ẹ̀lú, olórí ọ̀lọ̀sà ló n ẹ̀ ẹ̀gbóro (o.i. 80). Bó ẹ̀ n lẹ̀ niyí, nínú Iṣẹ̀lú orílẹ̀-èdè yí, elétò-idibò àti ọ̀lọ̀páá ni wọn jọ n pa eku sínú agolo kan náà. Wọn joyè “ẹ̀ni a fẹ̀yinti ká mu didùn ọ̀sàn, kikan nirú wọn fúnni mu”.

Lára àléébù mìíràn ni pé púpọ̀ nínú àwọn ti wọn ti jiyà sẹ̀yín ni kí í rántí mẹ̀kúnnù tí wọn bá dépò agbára. Ohun tó n ẹ̀ okùnfa ẹ̀yí ni àlkún ojú òsùwọn tó, kí wọn sì tún máa gba imọ̀ràn tó tako láákaye wọn. Iṣẹ̀lú Ontiréké Ọ̀gè ẹ̀ agbékálẹ̀ Olóyè Igúnṣẹ̀yí bí ọ̀sìṣẹ̀ ijọba tí tọ̀rọ̀ kò lé kọ̀bọ̀ bá lápò rẹ̀. Ẹ̀yí ló mú un fi iṣẹ̀ ijọba sílẹ̀ tí ó di oníṣòwò ẹ̀mu tità. Nídií okòwò yí ni wọn ti gbé e kalẹ̀ láti wá díje fún ààrẹ̀ ilú Bórípẹ̀. Bí a bá wo ètò Iṣẹ̀lú orílẹ̀-èdè yí ní tóótọ̀ ẹ̀ni tí kò yẹ̀ ni àwọn èniyàn n díbò fún ẹ̀gbẹ̀n nígbà tó bá yíwọ̀ tán, àwọn èniyàn yóò máa ẹ̀ àròyè gégé bí Àrẹ̀mú ti sọ̀ pé:

Iṣẹ̀ ijọba la jọ n ẹ̀ tẹ̀lẹ̀. Owó osù tó ga ló n gbà, sibẹ̀sibẹ̀ ó tálakà ju ẹ̀kúté asálẹ̀ lẹ̀. Gbogbo aṣọ̀ rẹ̀ n pọ̀n koko bí koríko ẹ̀bá ọ̀nà mọ̀tò eléruku. Oun pàápáá kò ba ẹ̀gbé mu, kò lè bá ọ̀gbà tò, bẹ̀ẹ̀ ni ọ̀wọ̀ rẹ̀ kò tẹ̀nu. Síbẹ̀ ó n ṣiṣẹ̀, ó n ṣiṣẹ̀ bí gídìgídì, kò rọ̀sàn-án ilé, kò róru oko kí oṣù tó parí, àwé ti jẹ̀ gbẹ̀sẹ̀ sílẹ̀ rẹ̀kẹ̀tẹ̀. Ayé rẹ̀ burú jọjọ. (o.i. 47)

Ní orílẹ̀-èdè Nàìjíríà, ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ wàhálà tó n wáyé nínú ètò Iṣẹ̀lú, ọ̀wọ̀ àwọn èniyàn inú rẹ̀ ló tí n wáyé. Ídí tí ẹ̀yí fi rí bẹ̀ẹ̀ kò ju wí pé àwọn tí wọn n yan àwọn ọ̀jẹ̀lú sípò mọ̀ irúfẹ̀ ẹ̀dà èniyàn tí wọn jẹ̀, mo sì mọ̀ pé àwọn fúnra wọn ni wọn n fi ológbò ẹ̀ ẹ̀ran dín-dín, ọ̀mọ̀ bùjẹ̀ bùdànù. Àwọn Iṣẹ̀lẹ̀ yí fihàn pé ọ̀wọ̀ ará ilú ni ará ilú fi n ẹ̀ ara wọn nítorí wọn ti rí oko ni oko ikún kí wọn tó gbin ẹ̀pà sí i.

Wáyí o, ní iwọn igbà tí kò bá ti sí adarí ilú tí orí rẹ̀ pé, ó di dandan kí ohun gbogbo dàrú kọ́já àfẹ̀nuso. Ẹ̀yí ló bí ipayín kéké orílẹ̀-èdè yí tí wọn fi kó sínú pákáleke àìrójú-àìràayè bí jíjí àwọn èniyàn gbé nígbà tí ètò ààbò ilú mẹ̀hẹ̀ gégé bí iwé ere-onitàn yí ti fihàn nípa fifi ọ̀rọ̀ sí Ọ̀jó lẹ̀nu pé:

Ọ̀rọ̀ ààbò ilú ló n dùn mí ní tẹ̀mi. Ọ̀mọ̀dẹ̀ ọ̀ gbọ̀dọ̀ rin lónà oko, jíjígbe ni, àgbà ọ̀ gbọ̀dọ̀ rin lónà ẹ̀gàn, á dàwàtì, ọ̀mọ̀ ilé-ìwé n pòórà bí afẹ̀fẹ̀ ... àwọn ajínigbé yí kò bẹ̀sù bẹ̀gbà, tí wọn bá jínigbé tán wọn a tún bèèrè owó iràpadà. (o.i. 22)

Ní orílẹ̀-èdè tí ogún àjoni bá ti fi sí ọ̀wọ̀ àwọn ọ̀wọ̀ kán, kò lè sí àsùn fòrílẹ̀ òsúkà nítorí kálukú ni yóò máa wónà ije, imu tiwọn. Níwọn igbà tó jẹ̀ wí pé àwọn tí wọn láwọn n Ẹ̀lú lé mẹ̀kúnnù lórí n roko sọ̀dọ̀ ara wọn.

Lára imọ̀-tara-ẹ̀ni yí náà ló bí ẹ̀lẹ̀yàmẹ̀yà ní orílẹ̀-èdè kan ẹ̀so. Tí àwọn èniyàn fi n pààlà láàrin ara wọn. Yorùbá, Íbò àti Hausá rí ara wọn gégé bí ẹ̀yà kọ̀ọ̀kan, tí wọn kò sì fẹ̀ rígbẹ̀ ara wọn lórí àatàn. Ẹ̀yí hàn nínú iwé tí a yẹ̀wò níbi ti Bọ̀dẹ̀ ti n sọ̀ pé:

Àsunsínú lobinrin ní sunkún àlè. Bẹ̀ẹ̀ ni bàtà wíwò kò jẹ́ ká mọ́ akésẹ̀ léébó, agbádá kò sì jẹ́ ká mọ́ asòpá ní Ìlorin. Èlẹ̀yámẹ̀yà, èlẹ̀sin mèsin ló n dùn mí ní tèmi. Bóó dé Sókótó wọn a ni o ò kírun, bó o de Kálàba wọn a ní o ò şègbàgbó. Bó o wáşẹ, wọn a ní o kíí şe omọ onílẹ̀. Bórò bá ti dórò işẹ̀ tàbí èkọ́ òfẹ̀, ìgbà náà ni wọn yóó máa pòwe pé kí í jẹ́ ti baba tòmọ́ kó má láálà. Aşòtítọ́ kò ríbi gbé, òpùrọ́ ló n jayé omọ́ ọba. (o.i. 24)

Yorúbá bọ, wọn ni ọwọ́ tó bá dilẹ̀ lèsù n bẹ̀ lówẹ̀. Bí àwọn jẹ̀gúdu- jẹ́rá kò bá máa pa owó ilú ní pónpó, irònú àwọn èniyàn kò ní lẹ́ sí ibi a ti n şosẹ́ fún àwùjọ́ wọn. Àiríşẹ́şẹ́ kó ipa tó jojú nínú àisí ààbò tó péye àti ìjà èlẹ̀yámẹ̀yà gégé bí ònkòwé tó fi senu Dèbòwálé pé: “Okò ni mèí dá, kí ìjọba tó gba kete ilẹ̀ ria. Kete omọ́ ria ke è kàwé, àn ríşẹ́ şe” (o.i. 29).

Ohun tí Dèbòwálé n sọ ni pé okò ni òun n dá tẹ̀lẹ̀ kí ìjọba tó gba gbogbo ilẹ̀ tí àwọn fi n dáko lówọ́ àwọn. Ó tún ní gbogbo àwọn omọ́ àwọn tó kàwé ni kò tún ríşẹ́ şe. Şe ọwọ́ tó bá sì dilẹ̀ ni èşù máa n bẹ̀ lówẹ̀, àiríkansẹ́kan àwọn ọ̀dọ́ na n dá ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ wàhálà sílẹ̀ láti máa hùwà ìbajẹ́ oríşíríşí débi wí pe `awon olóşèlú tún n rí wọn lò gégé bí irin-işẹ́ èşù láti da ilú rú . Ohun tó burú púpọ́ jù ni pé, pẹ̀lú gbogbo ohun tí ojú n rí yíí, sibẹ̀ kò sẹni tó lórí láyá láti sọ èdùn ọkàn rẹ̀ gégé bó şe hàn nínú iwé yíí nígbà ti èrò iwòrán kan n fi èdùn ọkàn rẹ̀ hàn níbi ipolongo idibò tí Igúnşẹ̀yẹ́ n şe pé:

È jọ́ọ́ Olóyè, èwo ló şànfààní fún mẹ̀kúnnù nínú gbogbo ohun tí e ká sílẹ̀ yíí, kí lẹ́ şe lórí işẹ́ àgbẹ́? Ọ̀tútù ebi n pa aráyé, ará ọ̀run kò ráşọ́ bora ... Ètò ilera n kọ́? Ètò èkọ́ didákudá ... Ewu ìjànńá mọ̀tò nítorí àidára ọ̀nà n kọ́? (o.i. 35)

Olóyè Igúnşẹ̀yẹ́ gbinájẹ́ nípa síşọ́ báylí pé “Págà! Lójú ayé mi náà? Láíkú èkírí a ò gbọ̀dọ́ fawọ́ rẹ́ şe gbèdu! Bí ìgbín ò tilẹ̀ ní í dun ọ̀bẹ̀, ẹnu ọ̀pọ̀lọ́ kọ́ là á ti gbọ́. Wọn rán ọ́ wá ní? O síşẹ́ èyí jẹ́ o” (o.i. 35).

Àwòjiji ọ̀nà ìrẹ́jẹ́ láti ọ̀dọ́ àwọn olórí sí mẹ̀kúnnù niyí. Nígbà tí èniyàn fínúfíndọ́ sọ èdùn ọkàn rẹ̀ lóđọ́ àwọn tí wọn pé ara wọn ní alákiyèsí ètò àwùjọ́, ó di dandan kí kálukú náa ó máa dábirá ọwọ́ rẹ̀ èyí tó fá iwà kòtọ́ káákiri orílẹ̀-èdè Nàìjíríà. Olórí orílẹ̀-èdè tó bá gbọ́ èdùn ọkàn àwọn èniyàn rẹ̀, tó sì şe àtúnşẹ́ láti mú kí ara de tẹ̀rútomọ́, èyíkéyílí tó bá tasẹ́ àgèrẹ́ nínú àwọn tí wọn n dárí yóó fojú winá òfin. Şùgbọ́n ilú tí kò sófin, èşẹ́ kò sí níbẹ̀ èyí tó dífá fún orílẹ̀-èdè Nàìjíríà níbi tí iwà àìbójúmu ti jingíri tó sì sodo sí ọwọ́ àwọn tí kò lẹmíí Ọ̀lọrun nínú ayé wọn. Ìpènijà sí jẹ̀gàba láàrin àwọn èniyàn àwùjọ́.

Àisí ìgbọ́ra-ẹni-yé, ikúnsínú, iwà babalónilẹ̀ àti àisòótọ́, síşàbalé ohun àjoni èyí tó lè mú kí mẹ̀kúnnù gbomi sórí, n mú kí ikọlura wà nínú ètò-işèlú. Nígbà tí ikọlura bá wáyé, ìfẹ̀hónúhàn nípa síşẹ́ ìpènijà sí ìjẹ̀gàba ajunilọ́ yóó wáyé. Oríşílí márùn-ún ikọlura ló wá gégé bí Thomas Klmann şe sọ. Àkókọ́ ni ó



pè ní The compromising mode (adéhùn síṣe) èkejì ní The competing conflict mode (ìkọlura ifagagbága), ikẹta The avoiding mode (yíyera fúnni) àti the collaborating mode (ìkọlura ifowósowópò)

Ajibádé (2015: 47) ṣàlàyé pé:

“conflict management refers to the level by which people handle grievances standing up for what they consider to be right and against what they consider to be wrong”.

(Iyanjú aáwò ni a lè rí bí àwọn èniyàn ṣe ní yanjú ikùnsínú tó dojú kọ wọn èyí tí wọn gbà gégé bí ohun tó tònà láti tako ohun tí kò bójúmu.)

Ìdàrúdápò àti iyanjẹ ló ní bí ìkọlura. Ìkọlura ló ní fa ijìjàgbara. Yorùbá bọ wọn ni “àgbájọ ọwọ la fi ní sọyà, àjèjè ọwọ kan kò gbèrù dórí” àti wí pé ọpọ èniyàn ní ní jẹ jànmọ-ọ̀n. Láti kúrò nínú idè, ọpọ èniyàn ni yóò jà fún itúsilẹ̀ idè yí. Wiener (1973: 162) náà tilẹ̀ sọ pé “A revolutionary is a man who recognizes the need for changing the entire system and acts accordingly” (Ajìjàgbara jẹ alákiyèsí tó wòye pé àyípadà gbọdò wáyé nípa gbígbé igbésẹ̀ kíákíá). Iyẹn ni pé nígbà tí ijìjàgbara yóò bá wáyé, ẹnikan ni iyè rẹ̀ yóò kọkọ̀ sí sí idìde lpenijà kí àwọn tó kù náà sí fowósowópò láti gbé igbésẹ̀ tó yẹ.

Nínú iwé Iṣẹ̀lú onírẹ̀kẹ̀ ògè, ọ̀kan lára èrò iwòran bèèrè ibéèrè lówọ̀ Olóyè Igúnṣẹ̀yẹ̀ níbi ipolongo ibò pé: “Olóyè ẹ̀ ti lo ọ̀dún m̀érin lórí àlééfà, ẹ̀ kọkọ̀ sọ díẹ̀ nínú ohun tí ẹ̀ ti ṣe fàrayé” (o.i. 34). Ibéèrè yí ló tún fa ọ̀rọ̀ míràn láti ọ̀dọ̀ Àrẹ̀mú tó sọ pé: “È sọra yín di ẹ̀rùjẹ̀jẹ̀. È sọ Iṣẹ̀lú di Iṣẹ̀lú Onírẹ̀kẹ̀ ògè. Irẹ̀kẹ̀ ògè kì í dùn bí Irẹ̀kẹ̀ gidi, a máa kan lẹ̀nu bí ibó. È sọra yín di ata wẹ̀wẹ̀ sílúú lórùn” (o.i. 36).

Ó tún tẹ̀ síwájú nípa síṣọ̀ pé: “Èyin lẹ̀ lóni, sùgbón àwọn tó lànáà dà?” (o.i. 37). Àwọn ọ̀rọ̀ yí ní fihàn pé ara kò rọ̀ okùn, bèẹ̀ ní ara ò rọ̀ adiyẹ̀, àti wí pé nígbà tí wọn bá lé ewurẹ̀ tífí bó pé yóò sún kan ògiri. Bí ara ṣe ni ará ilé, bèẹ̀ ní ara ni ará oko síbẹ̀ àwọn ajelójú onílẹ̀, kò mò pé ilú ò fararọ̀. Èyí tó fi yẹ̀ kí wọn gbé igbésẹ̀ amáyédèrùn, ṣe ni wọn gbiná jẹ̀ láti dá ṣèrià fún àwọn èniyàn wònyí. Ọ̀kan lára àwọn ọ̀mọ̀ èyin Olóyè Igúnṣẹ̀yẹ̀ fèsì pé: “È palẹ̀ rẹ̀ mò ká rí nńkan míràn ṣe. Ọ̀gbón inú ọ̀mọ̀ ní rán ọ̀mọ̀ lẹ̀ èyin odi’ (o.i. 37). Itahùn síra ẹ̀ni láàrin àwọn adarí ilú Bórípé àti àwọn èniyàn ilú ló fa yánponyánrin, èyí ló mú kí àwọn èniyàn ronú kíákíá láti wa ọ̀nà àbáyọ̀ sí isòro wọn.

### Ọ̀nà Àbáyọ̀ nínú Igbèkùn àwọn Ọ̀jẹ̀lú

Ọ̀nà àbáyọ̀ jẹ̀ ọ̀nà láti mórífbọ̀ nínú láásigbò òhun ipayínkeke láti ja àjàbọ̀. Yorùbá a máa pòwe pé “ọ̀jú bọ̀rọ̀ kọ̀ la fi ní gbọ̀mọ̀ lówọ̀ èkúrọ̀”. Ijà fún òmìnira kíí ṣe ẹ̀rù ẹ̀nikan soṣo, ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ àwọn èniyàn ilú ló máa ní lówọ̀ sí èyí láti mú

ìgbà òtun wáyé nípa lílo idà tó n bẹ lówó wọn. Weiner (1973: 164) nínú àlàyé rẹ sọ wí pé:

A revolution had to bring about the seizure of power by a new class. It had to destroy the existing structure and change all the forms of social life.

(Ìjìjǎgbara máa n mú kí àwọn òwọ tuntun já agbára gbà. Kí wọn sì pa ètò tó n bẹ lówùjọ tẹlẹ run àti láti mú àyípadà bá gbogbo ètò àwùjọ.)

Lára ohun tó lè fa àwọn èniyàn ilú yọ nínú òfin àwọn atálúšòwò ni fifi ìmọ sòkan àti láti ní èmí ìrẹ̀pò gégé bí ó ti wà nínú iṣẹ̀lú *Onírèké Ògè* níbi tí Dádì tó jẹ Ààrẹ tuntun láti inú ẹ̀gbé Ìsòkan níbi ipolongo ibò ita gbangba rẹ̀ ti sọ pé: “Èmí ìrẹ̀pò la lè ló fún ilòsìwájú orílẹ̀-èdè ... Èyin èèyàn mi, agbára n bẹ lówó yín o, èyin ni kò ló ó” (o.i. 26).

Arokò imúlókànlẹ̀ àti ìrónilágbára tó n gúnni ní kẹ̀sẹ̀ ni àyòlò yí. Ìlẹ̀pa láti sọ àwọn èniyàn jí kí wọn sì gba ara wọn sílẹ̀ pẹ̀lú idà tó n bẹ lówó wọn niyí. Lára agbára tí ònkòwé n pàkíyèsì àwọn èniyàn sí ni ibò dídì láti gbá ẹ̀ṣẹ̀ àwọn aláíníkan-an ẹ̀ ọ̀jẹ̀lú kúrò nípa yiyán ẹ̀ni tó bá wù wọn. Èyí ló fa ọ̀rọ̀ Dádì, ó ní: “Ọ̀nà kan soṣo tí mo mọ̀ tí a fi lè bọ̀ lówó àwọn aláparútu tó wà lórí àlẹ́fà ìjọba ni kí ẹ̀ fi ibò lé wọn dànù. Bí omi tuntun bá rú, kí ẹ̀ja tuntun ó wónú omí” (o.i. 41)

Ó di dandan kí aawọ̀ wáyé ní orílẹ̀-èdè ti àyípadà bá fẹ̀ wà pàápàá jùlọ̀ ní àsikò tí ibò dídì bá n lọ̀ lówó. Ọ̀rọ̀ ibò dídì jẹ̀ mọ̀ ojú lalákàn fi n sọ̀rí nítorí tí kò bá sí idápò ẹ̀ ọ̀kan soṣo, yóò níra púpọ̀ láti réyìn àwọn jẹgúdújẹ̀ra. Lówólówó ni orílẹ̀-èdè Nàìjíríà, ìsòkan pẹ̀lú ibò dídì láti yan ẹ̀ni tó wù wọn sọ̀rí àlẹ́fà ni orílẹ̀-èdè Nàìjíríà yí ti fẹ̀dọ̀ lórí òróró. Wáyí ò, bí ó tilẹ̀ jẹ̀ pé pẹ̀lú ipá ni àyípadà yóò fi wáyé tí àwọn èniyàn tí n fẹ̀dọ̀ lórí òróró síbẹ̀ a kò lè fẹ̀rú àwọn kòlòròsì tí wọn jẹ̀ kànda nínú ìrẹ̀sì kù. Irú wọn kì í fẹ̀ kí àyípadà rere wà nítorí ifẹ̀ ara tiwọn níkan. Lára wọn lá ti rí Ṣadé nínú iwé yí tó sọ̀ pé:

Ìsòkan tí wọn n polongo tilẹ̀ n bí mi nínú. Bí ìsòkan bá wà, kí ni irú wa yóò máa jẹ? ... bí ìjà ẹ̀sìn àti ìjà ẹ̀lẹ̀yámẹ̀yà kò bá wà, a ò ní rọ̀jà tà. Rògbòdiyàn ní í mú ọ̀jà ibon títà tà bí àkàrà òwúrọ̀ (o.i. 96).

Ọ̀nà àbáyọ̀ sí òmìnira àti idàgbàsókè n fẹ̀ kí iforíkòrí àwọn olórí pẹ̀lú àwọn èniyàn máa wà nígbà gbogbo. Ìyẹn ni pé kí wọn máa wà idèrùn gbogbo ará ilú. Nínú iwé tí a kà yí, Ààrẹ̀ àti àwọn ọ̀mọ̀ igbimọ̀ aláṣe n ẹ̀ ẹ̀bèwò sí ilẹ̀-ìṣẹ̀ ìjọba láti mọ̀ ohun tí ó kàn ní ẹ̀ṣiṣe. Níbẹ̀ ni wọn tí rí àṣírí àwọn tí wọn n ẹ̀ ọ̀wó ilú básubásu. Ààrẹ̀ n bèèrè lówó akòwé ìjọba tí wọn ní kí wọn ẹ̀ ọ̀jú pópó méré̀n tí ilú Bórípé pín sí. Ààrẹ̀ bèèrè pé: Èlò ni bọ̀jẹ̀tì ilẹ̀-ìṣẹ̀ ọ̀de lódùn yí (o.i. 100). Akòwé náà fèsì pé: Bìlìfònu mẹ̀wáá náìrà ni (o.i. 100). Nínú owó yí, wọn ti gba bìlìfònu mẹ̀jọ̀, wọn sì da kilómítà kàn. Èyí ẹ̀ Ààrẹ̀ ni kàyéfi láti sọ̀

pé: “Há à! È ná bílìfònú kan lóri kilómítà kan? Abájọ̀ ijọba fẹ̀ ẹ̀ ẹ̀ bẹ̀bẹ̀, irú yin ni kò je ... Owó tí ẹ̀ gbé mì bíi kàlòkàlò ni ẹ̀ ó pọ̀ jáde” (o.i. 101).

Àwòjiji iṣẹ̀lẹ̀ àwùjọ̀ pónnibélé nípa fifi ọ̀nà àlùmòkọ̀rọ̀yí kó ọ̀rọ̀ jọ̀ tí àwọn akòwé ilé-iṣẹ̀ ijọba gbà láti fi pa aráyé lára niyí. Yàtò sí èyí, wọn tún n dá ọ̀pọ̀ ẹ̀mí àwọn èniyàn légbodò nítorí idide ọ̀là tiwọn. Síwájú sí i, ònkòwé nínú iṣẹ̀ rẹ̀ tún ẹ̀ ẹ̀ afihàn bí àwọn olórí tí polúkúrúmusu ayé ètò ẹ̀kọ̀ orilẹ̀-èdè Nàìjíríà. Nígba tí Ààrẹ̀ pèlú àwọn èniyàn rẹ̀ tún kọ̀rí sí ilé-iṣẹ̀ ètò ẹ̀kọ̀. Ààrẹ̀ bèèrè bí ètò ẹ̀kọ̀ ẹ̀ ẹ̀ rí. Mínísítà fún ètò ẹ̀kọ̀ dàhùn pé: “Ìpènijà rẹ̀pẹ̀tẹ̀ ló wà ní ilé ẹ̀kọ̀ gíga, ilé-ikàwé kò tó fún àwọn akẹ̀kọ̀, ilégbèè kò tó rára, ibi tó yẹ̀ kí akẹ̀kọ̀ mẹ̀rin wà, méjìlálá ló n gbé yàrá kan” (o.i. 101).

Bí orilẹ̀-èdè Nàìjíríà tí rí ni ònkòwé gbé síta fún àwọn èniyàn láti kà, kò pin sórí ẹ̀kọ̀ nikan, bákan náà lomo n sori ní ọ̀dọ̀ àwọn agbófinro tí wọn ti fi ribá gbígbà ẹ̀ ohun iṣura wọn. Ònkòwé ẹ̀ afihàn èyí nípa fifi ọ̀rọ̀ sí ọ̀gá ọ̀lọ̀páá lẹ̀nu pé:

Ìpènijà wà tó pọ̀ sà. Owó oṣù ọ̀lọ̀páá, igbéga wọn, itójú àwọn opó tí ọ̀kọ̀ wọn kú sójú ijà àwọn ọ̀daràn n fẹ̀ àmójútó. A nílò ohun ijà ọ̀de-òní yàtò sí ibon sakabulà tí à n gbé kiri ọ̀de, àwọn ọ̀lọ̀sà ọ̀de-òní gbọn jù bẹ̀ẹ̀ lọ. (o.i. 103)

Ààrẹ̀ tún bèèrè pé: “ribá gbígbà níkọ̀?”, Ó tún dá Ààrẹ̀ lóhùn pé: “a kò lè fẹ̀ irú iyen kù ” (o.i. 100).

Àwọn nnkan tí ònkòwé mẹnubà ló sodo sínú orilẹ̀-èdè Nàìjíríà. Àwọn èniyàn inu rẹ̀ ni wọn lè gba ara wọn silẹ̀ kí àyípadà tó dára lè wáyé. Nínú àkíyèsí tiwa, olórí tó bá fẹ̀ àyípadà rere àti idàgbàsókè nínú àwùjọ̀ rẹ̀ kò gbọ̀dọ̀ káwọ̀ gbera láigbé igbéṣe nípa lílọ̀ sí ààrin àwọn tó n darí láti wo bí igbé ayé àwọn mẹ̀kúnnú ní elékúnjẹkún páápáá jùlọ̀ ní ijọba ibilẹ̀ kọ̀kọ̀kan, kí wọn lè mọ̀ ibi tí wọn yóò ti múṣe ẹ̀. Wọn kò sì gbọ̀dọ̀ dágunlá sí iṣẹ̀ ohun amáyédèrùn èyí tó kan tòmọ̀dè tàgbà ilú. Wọn tún gbọ̀dọ̀ rí i pé àwọn tí wọn gbésé ilú fún ní sise gbọ̀dọ̀ ẹ̀ wọn láifí akókò sòfò tàbí kówó iṣe bẹ̀ẹ̀ jẹ. Èni tó bá ẹ̀ èyí, ijyà tó bá tó sí irú wọn ni kí wọn fi jẹ̀ wọn. Àwọn tó bá jókòó lé owó ilú, kó di gbígbà padà sí àsùwọn ijọba.

## Ikádíí

Kò sí àniàní nínú wí pé àwọn ònkòwé yálà itàn àròsọ, eré-onítàn tàbí ewi n lo iṣe àpilẹ̀kọ̀ wọn láti tú àsírí ikòkọ̀ fáyé rí àti láti fi ọ̀gbón inu ọ̀pọ̀lọ̀ ẹ̀ agbèkalẹ̀ àwòjiji iṣẹ̀lẹ̀ tó n lọ̀ lówọ̀ nínú àwùjọ̀ wọn. Nínú iwé *Iṣèlú Onírèké Ògè*, tí ọ̀mọ̀wé Léré Adéyemí kọ, ètò iṣèlú orilẹ̀-èdè Nàìjíríà ni oníṣe-ọ̀nà yí tòn yẹ̀bẹ̀yẹ̀bẹ̀. Ònkòwé n ẹ̀ èyí láti fi iṣe-ọ̀nà rẹ̀ ta àwọn èniyàn jí láti rí àlèébù àwọn tó n kó wọn jẹ̀, kòdà ó tún ẹ̀ agbèkalẹ̀ ọ̀nà tí wọn lè gbà gbe ara wọn

níjà pèlú ọ̀nà àbáyọ sí òmìnira ara wọ̀n kí àyípadà tó gbọ̀nngbọ̀n lẹ̀ bá àwùjọ wọ̀n. Tí àyípadà bá wà nípa ìṣàmúlò àwọ̀n ọ̀nà àbáyọ tí àwọ̀n ònkòwé máa n ń ṣe àgbékalẹ̀ wọ̀n, ayé yóò di gbẹ̀dẹ̀mukẹ̀ fún gbogbo ènìyàn nínú àwùjọ nípa ètò ìṣelú tó rẹ̀sẹ̀ walẹ̀. Ìgbáyégbádùn àti ibágbẹ̀pọ̀ àlàáfíà yóò sì jọba fún gbogbo tolórí-tẹ̀lẹ̀mù àti tẹ̀rútoṃọ̀, ìdẹ̀kùn yóò sì wà fún àwọ̀n Ìran to n bọ̀ lójọ̀ iwájú náà.

### Àwọ̀n Ìwé Ìtókasi

- Adéyemí, L. *Ìṣelú Oníreké Ọ̀gè*. Ilorin: Villaxlnc Publishers, 2014.
- Ajibádé, G.O. "The Impact of Yorùbá Studies in Conflict Management and Resolution" in Raji, S.M., Fájényọ̀, R., Adéríbigbé, Adésuyan, R.A. àti Ọ̀jọ̀, E.E. *Èdè, Àṣà àti Lítirésọ̀: Itàn-ò-ní-gbàgbé yín: Olóyè Diiṣọ̀ Gbénró àti Fúnsọ̀ Fátókun*. 2015.
- Bámidélé, L.O. *Literature and Sociology*. Ìbàdàn: Stirling Horden Nig. Ltd. 2000
- Ìṣọ̀lá, A. *Making Culutre Memorable: Essays in Language, Culture and Development*. Ibadan: Hope Publications Ltd. 2010.
- Ìṣọ̀lá, A. "Indigo Revolt in Basọ̀run Gáà" *Research in Yorùbá Language and Literature*. 1991.
- Marx Karl and Friedrich Engles, *Communist Manifestor*. Moscow; Progress Publishers, 1995.
- Wiener P. *Dictionary of History of Ideas*. New York: Charles Scribners, 1973.